

SHAHODAT ISAXONOVANING “BIBIBIXONIM” ROMANIDA MALIKALAR OBRAZI

*Djalilova Durdona Zairxodja qizi,
Alisher Navoiy nomidagi o‘zbek tili va adabiyot universiteti tayanch doktoranti*

Annotatsiya: Mazkur maqolada Shahodat Isaxonovanning “Bibixonim” tarixiy romanida Turon yurtining shon-shuhratli bosh malikasi Bibixonim va malikalar Tuman Og‘o, Ruhparvar Og‘o hamda kichik xonim To‘kalxonim hayotining yulduzli onlari barobarida qismat-u qadarning ayanchli evrilishlari va Shodimulk xotinning ayanchli qismati aks etgan. Maqolada kerakli adabiyotlardan foydalanilgan.

Kalit so‘zlar: tarixiy roman, malika, tarixiy shaxs, obraz, sohibqiron, shahzodalar, tarixiy voqelik, tarixiy haqiqat

РОМАН ШАХОДАТ ИСАХАНОВОЙ «БИБИБИХАНЫМ» — ОБРАЗ ПРИНЦЕСС

*Джалилова Дурдона Заирходжа қизи,
Университет узбекского языка и литературы имени Алишера Навои,
докторант*

Аннотация: В данной статье в историческом романе Шаходат Исахановой «Бибиханым» рассказывается о знаменитой главной царице Туранской страны Бибиханым и принцессах Туман Аго, Рухпарвар Аго и маленькой госпоже Токалханым, а также о трагических перипетиях судьбы и трагических поворотах судьбы. Отражена судьба жены Шодимулка. В статье использована необходимая литература.

Ключевые слова: исторический роман, княгиня, историческоелицо, образ, хозяин, князя, историческая действительность, историческая действительность.

SHAHODAT ISAKHANOVA’S NOVEL «BIBIBIKHANIM» IS THE IMAGE OF PRINCESSES

*Djalilova Durdona Zairxodja qizi,
Alisher Navoi University of Uzbek Language and Literature, PhD student*

Abstract: In this article from the historical novel «Bibikhanim» by Shahodat Isakhanova, there is a word about Bibikhanim, the famous chief queen of the Turan country, and princesses Tuman Agha, Rukhparvar Agha, and Tokalkhanim, as well as about the tragic changes and tragic twists of fate. goes of fate. The fate of Shodimulk’s wife is reflected. The necessary literature is used in the article.

Key words: historical novel, princess, historical person, image, host, princes, historical reality, historical reality

Kirish. Istiqlol yuksak ilohiy ne’mat sifatida nafaqat turmush tarzimizga, balki madaniy –ma’naviy hayotimizga ham teran kirib bormoqda. Mamlakatimiz o‘zining ilmiy va iqsodiy-siyosiy salohiyatini ham dunyo hamjamiyati oldida tobora yuksaltirmoqda. Qadimdan ilm-u ma’rifatning beshigi sanalgan yurtimiz tarixini chuqurroq o‘rganish, ajdodlar ma’naviy merosini tiklash bugungi kunning dolzarb masalalaridan etib belgilandi. Jumladan, yangilanayotgan O‘zbekistonda tarix fanida ham ajdodlarimiz tarixini o‘rganish, ularga to‘g‘ri va xolis baho berish, shu asosida milliy qadriyatlarimizni tiklash o‘zining yangicha bosqichiga ko‘tarildi. Zero, Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganidek: “Bizning havas qilsa arziyidigan ulug‘ tariximiz bor. Havas qilsa

arziydigan ulug' ajdodlarimiz bor”.

O'zbek adabiyotida xalqimiz tarixining eng shonli zarvaraqlarini teran badiiy tahlil qilishga bag'ishlangan bir qator yirik asarlar yaratilgan. Xalqimiz tarixining turfa bosqichlarini tasvirlash, millatimizning ijtimoiy va ma'naviy hayotida muhim ro'l o'ynagan iste'dod sohiblari shaxsiyatining jamiyat taraqqiyotida tutgan o'rnini ko'rsatib berish, tarixiy voqelik va shaxs munosabatini yoritish, shuningdek, davlatchiligimiz tarixi va milliy qadriyatlarimizning tarixiy-hayotiy asoslarini oydinlashtirish, o'zbek tarixiy romanlarining o'ziga xos milliy xususiyatlarini tashkil etadi.

Adabiyotlar tahlili. Badiiy adabiyotning asosiy vazifalaridan biri tarixiy o'tmishda sodir bo'lgan voqealar, yaqin yoki olis o'tmishda yashagan tarixiy shaxslarga bag'ishlangan asarlar yaratishdir. Ilmiy tadqiqotlardan farqli o'laroq, yozuvchi yoki shoir tarixiy mavzudagi asarda tarix haqiqatiga suyangan holda to'qimadan ham samarali foydalanadi. Yozuvchi yoki shoir tarixiy shaxslar bilan birga shu shaxslar obrazini yorqin mujassamlantirish, tasvir etilayotgan davr manzarasini keng va atroflicha yoritish maqsadida to'qima qahramonlar obrazini asarga olib kiradi. Tarixiy mavzuda asar yozuvchi muallifdan tasvir etilayotgan davr hayotini yoki tarixiy shaxsning hayoti va faoliyatini tarix hujjatlari (arxiv materiallari, xotiralar va h.k.) asosida o'rganish, shu davrning tarixiy koloritini haqqoniy ifodalash, personajlar nutqida o'sha davr kishilari tiliga xos xususiyatlarni aks ettirish talab etiladi. Yozuvchi yoki shoirning tarixiy mavzuga murojaat etishdan maqsadi, kitobxonlarni tarixiy o'tmishdagi muhim voqealar, tarixiy shaxslar hayoti va faoliyati bilan tanishtirish, ularda o'z xalqining tarixiy o'tmishiga nisbatan hurmat tuyg'usini uyg'otish va shu yo'l bilan ma'rifatli avlodni tarbiyalash, zamondoshlarni tarixiy o'tmish voqealaridan, tarixiy shaxslarning hayoti va faoliyatidagi ibratli tomonlardan saboq olishga undash; bugungi voqelikdagi ayrim noxush voqea va hodisalarga tarixiy o'tmish voqealarini tasvirlash orqali munosabat bildirishdir.

Borliqdagi barcha narsa-hodisani (shu jumlada, insoniyatni ham) san'atkorona ko'z bilan ko'rish va san'atkorona qalb bilan idrok etish hamda shu asnodda ularni estetik ideal asosida qayta yaratish obraz deyiladi. Taniqli adabiyotshunos olim D. Quronovning “Adabiyot nazariyasi asoslari” kitobida obraz tushunchasiga shunday ta'rif beriladi: “Badiiy obraz borliqning (undagi narsa, hodisa va b.) san'atkor ko'zi bilan ko'rilgan va ideal asosida ijodiy qayta ishlanib, hissiy idrok etish mumkin bo'lgan shaklda ifodalangan aksidir, Albatta, bu aksda borliqning ko'plab tanish izlarni topamiz, biroq bu endi biz bilgan borliqning aynan o'zi emas, balki tamoman yangi mavjudlik – badiiy borliqdir”.

Tadqiqot metodologiyasi. Biz tarixiy roman o'qish jarayonida ayollar obrazini ham ko'p o'rinlarda uchratamiz. Tarixiy romalarda temuriy malikalar obrazi XIV asr oxiri va XX asr boshlariga borib taqaladi. Moziydan xabar beruvchi tarixiy asarlarni varaqlar ekanmiz, ijtimoiy-siyosiy hayotda erkakalar bilan bir qatorda buyuk jasorat sohibalarining ismlari zikr etilishiga guvoh bo'lamiz. Ayollar orasidan shavkatli hukmdorlar, jamoat arboblari, olimalar, maslahatgo'ylar va shoirlar yetishib chiqqan. Davlat ishlarida o'z turmush o'rtog'i yoki farzandlari bilan yelkama-yelka davlat siyosatida ish olib borgan malikalar g'arbda barmoq bilan sanarli bo'lsa, sharqda esa bunday ayollarni ko'plab uchratish mumkin. Bunga misol tariqasida Temuriy malikalardan Bibixonim (ayrim o'rinlarda Saroy Mulkxonim nomi bilan keladi), Gavharshodbegim, Xadichabegim, Xonzodabegim, Gulbadanbegim, Zebunisobegim, Qorako'zbekim, Arjumnand Bonu va boshqa temuriy malikalarni misol qilib keltirsak bo'ladi.

Zamonaviy o'zbek adibalaridan Shahodat Isaxonovanning “Bibixonim” romani ham o'ziga xosligi bilan ajralib turadi. Tarixiy roman ikki qismdan iborat bo'lib, tarixiy voqelik va badiiy to'qimaning uyg'unligini aks etgan. Ushbu asarda ayollarning ko'plab nozik qirralari ochib berilgan-ki, bular tahlil va talqinga ehtiyoj uyg'otadi.

Asarning o'ziga xos jihatlaridan biri shundaki, unda tasvirlanayotgan tarixiy davr

va sharoitda temuriyzodalarning ma'naviy-ahloqiy dunyoqarashiga kuchli ta'sir etuvchi asosiy kuch sifatida ayollar badiiy tasvir doirasida gavdalanadi va ma'lum darajada temuriylarning inqiroziga oid badiiy xulosa ham ayollar obrazlari vositasida bayon etiladi.

Shahodat Isaxonova "Turon malikalari" deb atalgan yangi asarning sahifalariga uzoq tarix sahnasida juda murakkab o'yinlar, vazifalar, maqsadlarni bajargan, tole' yo'llari tizza bo'yi qonli maydonlarda o'tgan tarixiy ishtirokchilarni olib kiradi. Yozuvchi ilgariroq bizga tanish bo'lgan va ko'p o'quvchilar tanib ulgurgan tarixiy qissa va romanlari kabi bu asarda ham hazrat Amir Temur zamonlariga aniqrog'i, hazrat vafotidan keyin ro'y bergan tahlikalar, talvasalar, sarosimalar bilan to'lib-toshgan benihoya ziddiyatli paytlarga murojaat qiladi. Asarning asosiy qahramonlari temuriy shahzodalar va malikalar obrazidir. Asarning bosh markazida Bibixonim obrazi turadi. Saroy Mulkxonim Chig'atoy ulusiga mansub mo'g'ul xonlaridan Qozonxonning qizi bo'lib, 1341-yilda tug'ilgan. Qozonxon taxtdan azl etilib, qatl qilingan chog'da Saroy Mulkxonim hali besh yoshda edi. Saroy Mulkxonim balog'atga yetgach, 1355-yilda Movarounnahr hukmdori Amir Qozog'onning nabirasi Amir Husayn uni nikohiga kiritdi. 1370-yilda Sohibqiron Amir Temur jangda Amir Husaynni yengib, uni qatl qildirgach, Movarounnahr hukmronligini o'z qo'lga oladi. Sohibqiron Amir Temur Saroy Mulkxonimni o'z nikohiga kiritgach, "Ko'ragon" unvoniga musharraf bo'ldi. Ko'ragon iborasi mo'g'ulcha so'z bo'lib, "kuyov" degan ma'noni ifodalaydi. Zero, Saroy Mulkxonim mo'g'ul xonlaridan birining qizi bo'lgani tufayli Sohibqiron Amir Temur mo'g'ul xonining kuyovi, ya'ni "Amir Temur Ko'ragon" nomini olgan edi. Sohibqiron Amir Temur Malika Saroy Mulkxonimni o'z nikohiga kiritgunga qadar, haramida boshqa xotinlari ham bor edi. Lekin xon avlodiga mansub Saroy Mulkxonim haramdagi barcha malikalardan ulug'rog'i hisoblanib, "katta xonim" yoxud "Bibixonim" degan unvonga noil bo'ladi. "Bibixonim" romani Amir Temurning Samarqandda barpo etgan bog'laridan biri "Bog'i Shamol" da boshlanib, Saroy Mulkxonimning ayanchli o'limi bilan tugaydi.

Tahlil va natijalar. Bibixonim obrazi asardagi eng muhimi, badiiy g'oyani yo'naltiruvchi xususiyatlari bilan boshqa obrazlardan ajralib turadi. Chunki, asardagi asosiy voqealar, ya'ni temuriylar saltanati osmonidagi qora bulutlar to'planishi bilan bog'liq voqealar bilan boshlangan ushbu asarda Bibixonim taqdiri markazda turadi. Malika juda zukko, oqila ayol sifatida romanda tasvirlanadi. Buyuk sohibqironning barcha harbiy yurushlarida malika unga hamrohlik qiladi. Oxirgi Xitoy safariga yurishiga malika ich-ichidan norozi bo'ladi, lekin hech qachon sohibqironni fikrini qaytarmagan malika umr yo'ldoshi bilan safarga o'tlanadi. Temur va uning askarlari O'troga kirib kelganda, sohibqironning tobi qochib qoladi. Yelvizakli joyda Amir Temur soch oldiradi. Kun sovuq, ayni qish chillasi kirgan mahal bo'ladi. Sohibqiron istmalab, betob bo'lib qoladi. Temurning betob bo'lgani butun Movarounnahrga yashin tezligida tarqaladi. Ayrim Temuriy shahzodalar qayg'uga tushsa, boshqalari saltanat taxtni bobosi o'lmasidan ko'z ostiga olishadi.

Namozga kirib ketgan Bibixonimning uzoqlayotganidan havotirlangan Suluvbikaning sabri tugadi, eshikni xiyol ochib, sekin mo'raladi. Bibixonim xonaning bir burchida, joynamozga muk tushganicha, xuddi qotirilgan haykal kabi bir nuqtaga tikilib o'tirar, faqatgina tasbeh o'girayotgan o'ng qo'lining bilinar-bilinmas harakatidan tilovat qilayotganini uqish mumkin edi. Fe'li mo'tadil, chehrasi ochiq, qarashlari issiq va mehrli malika eng qayg'uli damlarda ana shunday holatga tushardi. Malika sohibqironning o'limi yaqinligini ich-ichidan his qilari, mamlakat hukmdori vafotidan keyin yuzaga keladigan parokandalilar, temuriy shahzodalarning taxt uchun kurashishi, o'zaro ichki urushlarini bashorat qilari edi. Sohibqiron malika qo'lida vafot etadi. Hukmdorni vasiyatiga ko'ra,

taxt Pir Muhammad Mirzo loyiq ko'riladi. Amir Temur nabirasi Xalil Sultonni o'zgacha tarzda suyar, uning donoligi, mardligi, qurolni mohirona ishlata olishiga tan berar edi. Biroq Xalil Sultonning ahloqsiz xatti-harakatlari tufayli taxt amakisining o'g'liga nasib etdi. Bir noshud "cho'hra" ayolni deb taxtdan mosuvo qoldi.

Tarixchi Sharafuddin Ali yozishicha, Shodmulk xotun Samarqand shahrining quyi tabaqasiga mansub hunarmand oilasida dunyoga keladi. Amir Temurning suyuqli nabirasi Xalil Sulton Mirzo (Mironshoh Mirzoning o'g'li, 1366-1408) kunlardan bir kun shahar chetidagi bog' ko'chadan otda o'tib ketayotib, Shodmulkka ko'zi tushadi va uni sevib qoladi. Xalil Sulton Mirzo (1384-1411) jasoratli, harbiy salohiyatli va iste'dodli yigit bo'lgan. Balog'atga yetgach, uni aslzoda xonadon qiziga uylantirishgan. Undan bir o'g'li ham bor edi. Ammo Shodmulkni sevib qolgach, o'z zamonasining taomiliga qarshi o'laroq, shu qizga uylanadi. Tabiiyki, bunday "tengsiz" nikohga Temur boshliq butun avlod qarshi turishgan. Biroq Xalil Sulton Mirzoning qat'iy qarori g'olib chiqadi. Amir Temur avvalida qattiq g'azablangan bo'lsa-da, keyinchalik nabirasiga bo'lgan yuksak e'tiqodi tufayli uning gunohini kechiradi. Amir Temur vafotidan so'ng, mamlakatda toj-u taxt uchun ichki kurash avj oladi. Asarda tasvirlanishida, Pir Muhammad Mirzo Samarqanddan uzoqda bo'lganligi sababli, Xalil Sulton Mirzo vaziyatdan ayyorona usulda foydalanib, 1405-yil mart oyida Samarqand taxtiga o'tiradi. U saltanatni boshqarishda adolatni bosh mezon qilib, mamlakat ichki va tashqi ahvolini yaxshilash choralarini izlaydi. Lekin xotini Shodmulk begimning saltanat ishlariga faol aralashuvi natijasi o'laroq, arkoni davlat orasida ayrim noroziliklarning kelib chiqishiga sabab bo'ladi. Shodimulk o'zini Bibixonimdan ustun ko'radi.

Asarda Sohibqironning yana boshqa ayollari ham tasvirlangan. To'kal xonim, Tuman Og'o, Cho'lpon Malik, Ruhparvar Og'odir. Temur har bir ayoliga teng munosabatda bo'lishga harahat qilar va har bir ayoliga bog' barpo qildirgan edi.

Amir Temur saltanatining nufuzli kishilaridan bo'lmish Musoning qizi Tuman Og'o o'n ikki yoshida sohibqironga nikohlangan edi. Amir Muso Bibixonimning tog'asi bo'lganligi uchun Tuman Og'o malikaga jiyan o'rnida edi.

Asarda tasvirlanishicha, Sohibqiron ayollari uchun maxsus bog' qurdiradi. Bu bog'larning eng so'lim va ko'rkli Tuman Og'oga hadya qilgan bog'i edi. Taqdirning o'yinlari tufayli, qismatning achchiq ko'rguliklari tufayli bu bog'ga ham Shodimulk begim egalik qiladi. Asarda tasvirlanishicha, bu bog' Bog'i Behisht nomi bilan ataladi. Bu bog'da turli xil nabodot va hayvonot olamiga mansub jonzorlar bisyor edi.

Qator sarv daraxtlari bilan ihotalangan "Bog'i Dilkusho" hijriy 800-yili sohibqironga nikohlangan To'kal xonim sharafiga bunyod etilgan edi. Xon avlodidan bo'lmish To'kal xonim Oltin O'rda xoni Xizr Xo'jaxonning qizi ekanligi bois, Amir Temur uni Bibixonimdan keying o'rinda ko'rgan va "kichik xonim" unvonini bergandi.

Malikalar bog'da kezib yurganlarida, birdan "Babu" degan o'rgatilgan ajoyib maymunchaga duch kelishadi. Shodimulk bular endi bari meniki deb o'ylaydi, o'zini buyuk saltanat malikasi deb sezadi. Ajoyibotlarni tomosha qilisharkan, yozuvchi tomoshaga qo'shib, balki unga uyg'un va mos holda xonimlarni ichki dunyolari, xarakterlari, vaziyatni qanday qabul qilayotganlariga katta e'tibor beradi. Kutilmaganda maymun Shodimulkni tillaqoshini olib qochib ketadi. Necha yillardan beri Tuman Og'oning xizmatida bo'lgan bog'bon yangi malikaga yoqish uchun maymunni tutib kelib, bo'g'ib o'ldiradi. Maymuncha Shodimulkni chiroyli peshonasini bexos tilib yuboradi. Bu ham uning to'satdan balqigan yulduzi ko'p o'tmay fojiali so'nishidan bir ramz yanglig' darak beradi. Asarning asosiy voqealari Shodimulk va Xalil Mirzo tegrasida aylansa-da, lekin asarning ruhoniyyat markazida ulug' Bibixonim turadi. Barcha malikalardan qutilish uchun Shodimulkni qilmagan ishi qolmadi. Avvaliga ularni saroydan haydab, o'zi Bibixonimni ko'shkini egalladi. Sohibqironning suyuqli

ayollari Tuman Og‘o, Ruhparvar Og‘o hamda kichik xonim To‘kalxonimni vazir-u, qo‘mondonlarga xotinlikka tortiq etadi. Ruhparvar Og‘oday yosh, go‘zal malika necha bor o‘z joniga qasd etadi. Eshik og‘olari qutqarmaganlarida, o‘shanday go‘zal hurliqo ham allaqchon ,arshi a‘loga ravona bo‘lur erdi. To‘kalxonim ham Shodimulkni kanizi tomonidan zaharlanib o‘ldiriladi. Shodimulk xotun barcha malikalardan qutulishni reja qilgan edi. U asar davomida o‘z maqsadiga erishdi, biroq o‘zi ham asir tushib, ayanchli holatda vafot etdi.

Xulosa. Shunday qilib, o‘zbek adabiyotida ayol obrazi o‘zining qadimiy tarixiy ildizlariga ega bo‘lgan obrazlar sirasiga kiradi. Ma‘lum bo‘ladiki, badiiy adabiyotdagi ayol obrazi o‘z ishtiroki bilan ijtimoiy-ma‘naviy hayotning eng muhim masalalarini yuzaga chiqarishda, badiiy g‘oya asosini belgilab berishda muhim obrazlar sirasiga kirishi bilan e‘tiborlidir.

Darhaqiqat, donishmand va mehribon momolar tarbiyasi Amir Temur avlodlari orasidan ulug‘ iste‘dodlar yetishib chiqishiga xizmat qiladigan bir an‘anaga aylangan edi. Saroymulkxonim tarbiyasida Shohruh Mirzo va Ulug‘bek, Eson Davlatbegim rahnamoligida Bobur Mirzo kamol topganligining o‘ziyoq fikrimizni tasdiqlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Prezident Shavkat Mirziyoyevning O‘zbekiston ijodkor ziyolilari vakillari bilan uchrashuvdagi ma‘ruzasidan // Xalq so‘zi 2017-yil 4-avgust).
2. Fayziyev T. Temuriy malikalar. – Toshkent, 1994. 3-bet
3. Quronov D. Adabiyotshunoslik nazariyasi asoslari. – Toshkent, 2018. 90-bet
4. Isaxonova Sh. Bibixonim – Toshkent, 2022. 5, 116, 469.-bet